

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут публічного управління
Кафедра менеджменту, публічного управління та персоналу

КИРИК НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА

**УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В
ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ**

спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування
освітньо-професійна програма – Публічне управління та адміністрування

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи ДСПУАзм-21
Кирик Наталія Михайлівна

Науковий керівник,
к.е.н., доцент Кривокульська
Наталія Михайлівна

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ	
1.1. Зміст і завдання діяльності щодо поводження з відходами в територіальній громаді	
1.2. Механізми управління поводженням з відходами в територіальній громаді.....	11
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЧИННОЇ ПРАКТИКИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В ЗБАРАЗЬКІЙ МІСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ	
2.1. Аналіз організаційно-функціональних основ управління поводженням з відходами в Збаразькій міській територіальній громаді	
2.3. Оцінювання механізмів та інструментарію управління поводженням з відходами в Збаразькій міській територіальній громаді	
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИКИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В ЗБАРАЗЬКІЙ МІСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ	
3.1. Вдосконалення механізмів та інструментарію управління поводженням з відходами в територіальній громаді	
3.2. Формування ефективної моделі державно-приватного партнерства в питанні поводження з відходами в територіальній громаді	
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48

ВСТУП

Актуальність проблеми. Система поводження з відходами в територіальній громаді (ТГ) виступає ключовим інструментом забезпечення екологічної безпеки, підвищення якості життя населення та ефективного управління місцевим розвитком. Реалізація європейських підходів до поводження з відходами зумовлює необхідність модернізації управлінських практик на місцевому рівні. У контексті реформи децентралізації та впровадження національних документів щодо управління відходами ТГ отримали ширші повноваження та підвищену відповідальність за організацію роботи у сфері поводження з відходами, що вимагає чітко структурованого, системного підходу.

Аналіз останніх досліджень та наукових праць. Питання необхідності формування ефективної системи управління відходами в територіальних громадах як передумови для їхнього безпечного і сталого розвитку, застосування дієвих механізмів та інструментів, переваг, які громади від цього отримують розкривають у своїх працях Ю. Богач, В. Брич, Т. Бурбела, А. Віремейчик, Т. Вітенько, С. Гунько, С. Воронцов, С. Гунько, Я. Жовнірчик, П. Жук, О. Кирієнко, С. Кідалов, В. Кравців, І. Крамар, Н. Кривокульська, С. Мариненко, Т. Матвєєва, Г. Ляхович, Р. Навроцький, О. Рубан, Т. Савостенко, Л. Шевченко, М. Шкільняк й інші науковці. Належно вибудована система управління відходами визначає рівень екологічної безпеки території, мінімізує ризики забруднення та деградації довкілля. Ефективні інструменти у сфері поводження з відходами забезпечують раціональне використання ресурсів, оптимізацію бюджетних витрат і підвищення інституційної спроможності громад. Детальне дослідження цих питань в контексті вдосконалення механізмів поводження з відходами в Збаразькій територіальній громаді і формування пропозицій щодо впровадження сучасних практик поводження з відходами створять додаткові можливості для економічного розвитку цієї ТГ, її інвестиційної привабливості й зміцнення соціального добробуту населення. Отже, тема роботи є актуальною.

Метою кваліфікаційної роботи є розвиток теоретичних засад і формування практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму поводження з відходами в територіальній громаді.

Завданнями кваліфікаційної роботи є:

- визначити зміст і завдання діяльності щодо поводження з відходами в територіальній громаді;
- здійснити сутнісну характеристику механізмів управління поводженням з відходами в територіальній громаді;
- проаналізувати організаційно-функціональні основи управління поводженням з відходами в Збараській міській територіальній громаді;
- провести оцінювання механізмів та інструментарію управління поводженням з відходами в Збараській міській територіальній громаді;
- визначити шляхи вдосконалення механізмів та інструментарію управління поводженням з відходами в територіальній громаді;
- запропонувати напрями формування ефективної моделі державно-приватного партнерства в питанні поводження з відходами в територіальній громаді.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є механізм поводження з відходами в Збараській міській територіальній громаді.

Предметом кваліфікаційної роботи є теоретичні і практичні питання вдосконалення механізму поводження з відходами в Збараській міській територіальній громаді.

Для досягнення мети у кваліфікаційній роботі використовувались такі **методи дослідження:** системного аналізу (для визначення комплексу чинних механізмів та інструментів управління поводженням з відходами в Збараській міській територіальній громаді – розділ 2); факторного аналізу (з метою виявлення факторів-бар'єрів для результативної діяльності щодо поводження з відходами у Збараській громаді – розділ 2); порівняльного аналізу (для порівняння існуючих і пропонованих механізмів поводження з відходами у Збараській ТГ – розділи 2, 3).

Теоретична новизна кваліфікаційної роботи полягає у розвитку теоретичних положень щодо вдосконалення механізму поводження з відходами у ТГ.

Практична значущість одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні положення, розвинуті у роботі, а також сформовані практичні рекомендації щодо вдосконалення механізмів поводження з відходами в Збарзькій міській територіальній громаді будуть використані у діяльності цього та інших ОМС.

Апробація. Результати роботи знайшли своє відображення у роботі двох науково-практичних конференцій з міжнародною участю [9-10].

Структура і обсяг роботи. Робота розміщена на 55 сторінках, включає три розділи, список із 41 використаного джерела, 8 рисунків, 10 таблиць.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

1.1. Зміст і завдання діяльності щодо поводження з відходами в територіальній громаді

Діяльність щодо поводження з відходами в територіальній громаді – це система організаційних, управлінських, технічних, економічних та контрольних заходів, спрямованих на запобігання утворенню відходів, їх збирання, перевезення, сортування, оброблення, перероблення, утилізацію, видалення та рекультивацію місць їх накопичення, з метою забезпечення екологічної безпеки, охорони здоров'я населення та сталого розвитку територіальної громади (ТГ).

Така діяльність є комплексною і включає такі напрями роботи органу місцевого самоврядування (ОМС) та уповноважених суб'єктів:

- планування та організацію системи управління відходами;
- створення та розвиток інфраструктури (контейнери, сортувальні станції, полігони, компостування тощо);
- збирання, перевезення та перероблення різних видів відходів;
- контроль за дотриманням екологічного законодавства і ліквідацію стихійних сміттєзвалищ;
- інформаційно-просвітницьку роботу з населенням;
- забезпечення економічних механізмів та фінансування системи поводження з відходами;
- взаємодію зі стейкхолдерами (бізнесом, комунальними підприємствами, ОСББ, громадськістю).

Діяльність щодо поводження з відходами у ТГ здійснюється відповідно до чинного законодавства, а саме документів [27-28; 34; 37]. Ці документи формують рамку, у межах якої ТГ розробляє власну політику, організує інфраструктуру та визначає фінансові інструменти діяльності.

Діяльність щодо поводження з відходами в територіальній громаді є системною, комплексною і включає нормативно-правові, організаційні, виробничі, комунікаційні, фінансові та контрольні аспекти. Її зміст можна представити у вигляді взаємопов'язаних блоків, серед яких:

- 1) планування та стратегічне управління. До цього блоку належать:
 - проведення інвентаризації та паспортизації місць утворення відходів;
 - визначення прогнозованої динаміки утворення відходів;
 - розроблення та затвердження місцевого плану управління відходами;
 - визначення стратегічних пріоритетів (зменшення відходів, збільшення перероблення тощо);
 - оцінка потужностей існуючої інфраструктури та потреб у її модернізації;
- 2) організаційно-інституційне забезпечення. Сюди належать:
 - формування відповідального підрозділу при ОМС;
 - створення системи взаємодії між ОМС, комунальними підприємствами, бізнесом та населенням;
 - запровадження системи контролю за утворенням та перевезенням відходів;
 - координація зі сміттесортувальними станціями, операторами вторсировини, регіональними кластерами;
- 3) інфраструктурне забезпечення. Важливою частиною змісту такої діяльності є створення матеріально-технічної бази, серед яких:
 - контейнери для роздільного збору відходів;
 - сміттесортувальні лінії;
 - полігони/станції перевантаження;
 - компостувальні станції;
 - майданчики для великогабаритних, будівельних відходів;
 - пункти збору небезпечних відходів (батареї, лампи, медикаменти).
 Створення такої інфраструктури є необхідною умовою переходу на модель циркулярної економіки;
- 4) операційна діяльність. Цей напрям охоплює:

- регулярне вивезення твердих побутових відходів;
- технічне обслуговування контейнерів та сміттєвозів;
- сортування, пресування, облік вторсировини;
- функціонування системи поводження з органічними відходами;
- обеззараження та збір медичних/небезпечних відходів;

5) екологічний контроль і моніторинг, зміст яких розкривають:

- контроль за несанкціонованими сміттєзвалищами;
- моніторинг стану полігонів;
- екологічний аудит діяльності підрядників та комунальних служб;
- ведення реєстру відходів;
- контроль за дотриманням договорів та ліцензій;

б) фінансово-економічне забезпечення. Цей блок передбачає:

- формування тарифів на послуги;
- залучення інвестицій, грантів, коштів державного і регіонального бюджету;
- реалізацію вторинної сировини;
- створення системи економічних стимулів (зменшення вартості для тих, хто сортує);

7) інформаційно-комунікаційна діяльність. Це важлива складова, яка охоплює:

- підвищення екологічної культури населення;
- мотиваційні кампанії;
- систему екологічної просвіти у школах;
- консультації для підприємців щодо розширеної відповідальності;
- електронні сервіси (додатки для сортування, е-звіти).

Основні завдання діяльності ТГ у сфері поводження з відходами представлені в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Основні завдання діяльності ТГ у сфері поводження з відходами

№ з/п	Завдання
1	2
1	Забезпечення сталого та екологічно безпечного управління. Головним його завданням є мінімізація негативного впливу відходів на довкілля та здоров'я населення. Для цього громада повинна забезпечити: системний контроль; дотримання екологічних стандартів; впровадження чистих технологій і сортування.
2	Формування ефективної місцевої інфраструктури. Завданням громади є створення інфраструктури для: збору; перевезення; оброблення; перероблення; компостування; захоронення залишків.
3	Запобігання надмірному утворенню відходів. Ключові його завдання включають: впровадження роздільного збору відходів; компостування органіки; стимулювання повторного використання відходів.
4	Підвищення рівня сортування. Сюди входять: розширення мережі контейнерної інфраструктури; укладання договорів з підприємствами-переробниками; виключення змішування потоків відходів.
5	Ефективне управління полігонами та ліквідація стихійних сміттєзвалищ. Завдання громади у цьому контексті охоплюють: рекультивацию; паспортизацію; облаштування полігонів; регулярний моніторинг; встановлення відеоспостереження.
6	Охоплення 100% населення громад послугами з вивезення побутових відходів. Це одне з ключових завдань, оскільки відсутність договорів на вивезення відходів є причиною: утворення стихійних звалищ; недофінансування; нерівності у доступі до послуг.
7	Фінансова сталість та економічна ефективність. Громада має забезпечити: справедливі тарифи; залучення позабюджетних коштів; економічну мотивацію домогосподарств та бізнесу до ефективного поводження з відходами.
8	Освітньо-виховні та комунікаційні завдання. Громада зобов'язана: підвищувати обізнаність населення; формувати екологічну відповідальність; проводити інформаційні кампанії щодо сортування відходів; інтегрувати екологічну освіту у шкільну і дошкільну освіту.

Примітка. Сформовано автором

У контексті питання змістового і завданнєвого навантаження діяльності щодо поводження з відходами в ТГ звернемося до показового зарубіжного досвіду щодо управління відходами(табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Інформація щодо зарубіжного досвіду управління відходами

№ з/п	Приклади із зарубіжного досвіду
1	2
1	<p>Швеція є взірцем для всього світу в плані екологічно орієнтованої політики та з найбільш розвиненою системою поводження з відходами. Сьогодні Швеція переробляє більш як 99% своїх відходів, та ще й імпортує чималу їх кількість з інших країн. Пріоритетним завданням галузі управління відходами є не утилізація сміття на полігонах, а його переробка. В Швеції 50,6% відходів переробляють вдруге, 48,6% спалюють для виробництва енергії, 0,8% відправляють на полігони – туди потрапляє тільки те сміття, з яким нічого не можна зробити. В країні функціонують 32 сміттєпереробні заводи, що забезпечують 810 тис. домовок теплом і 250 тис. домовок електрикою [18].</p>
2	<p>Однією із країн лідерів в галузі переробки відходів вважається Німеччина. У типовому німецькому дворі чи будинку є декілька різнокольорових контейнерів для збирання сміття: з них чорний – для несортованого сміття, коричневий – для органічних відходів, синій – для паперу, жовтий – для упаковки і пластику, зелений – для кольорового скла, зелений з білою смугою – для безбарвного. У кожному мікрорайоні також є і господарські двори, куди німці, звозять різні великі предмети, які їм вже не потрібні у побуті: побутова техніка, меблі та інші речі. Ці предмети може безкоштовно забрати собі будь-який бажачий. Техніка, яка залишилася потрапляє на фабрики по переробці, або використовується як паливо для котелень [19].</p>
3	<p>Функціонування системи збирання та обробки побутових відходів в Польщі є обов'язком муніципалітету. Він несе відповідальність не лише за організацію збирання побутових відходів, але й за збирання та передачу на переробку небезпечних відходів.</p> <p>Систему управління відходами в Польщі можна окреслити наступним чином. Власники нерухомості виробляють відходи та сплачують муніципалітету за управління відходами, а територіальні громади визначають умови для прийому відходів від власників нерухомості, встановлюють розмір плати за управління відходами, обирають суб'єкта господарської діяльності, який збирає та перевозить відходи від власників нерухомості. Ще один суб'єкт у сфері управління відходами, що відіграє надзвичайно важливу роль у моделі управління відходами в Польщі, є регіональний перероблювальний завод, який здійснює оброблення відходів, захоронює відходи на сміттєзвалищі, переробляє відходи, які підлягають вторинній переробці [11].</p>
4	<p>У Швеції діє ряд правових актів, які стосуються сфери відходів, зокрема Екологічний кодекс. Згідно з цим нормативним документом кожний муніципалітет має обов'язки у сфері поводження з відходами та несе відповідальність за те, щоб муніципальні відходи у межах муніципалітету були транспортовані та перероблені або утилізовані, за підготовку до повторного використання муніципальних відходів.</p> <p>У Швеції виробники відповідальні за збір та утилізацію відпрацьованих продуктів, однак з 1 січня 2024 року муніципалітети несуть відповідальність за збір відходів пакування, але виробники залишились відповідальними за їх переробку. Підприємства несуть відповідальність за утилізацію відходів, які не підпадають під муніципальну або виробничу відповідальність. Обов'язок муніципалітетів самостійно обирати, як організувати управління відходами у своїх громадах, так як локальна самоврядність є частиною Конституції Швеції.</p> <p>Система розширеної відповідальності виробника, яка діє в країні, полягає в тому, що саме той, хто виробив продукт та його пакування, має забезпечити його приймання, роздільне збирання, сортування, підготовку до повторного використання та відновлення. Виробники несуть відповідальність, за такі продукти як упаковка; відходи електричного та електронного обладнання; автомобільні шини; автомобілі; акумулятори; фармацевтичні засоби. Цей тип відповідальності впливає на виробників та стимулює їх виробляти продукти, які економічніші за ресурсами та легше піддаються вторинній переробці й не мають в собі речовин, які є небезпечними для оточуючого середовища [11].</p>

Примітка. Сформовано з використанням джерел [11; 18; 19]

«Отож, практика європейських країн свідчить про поступове відмовлення від полігонного захоронення та започаткування нових методів боротьби з відходами, які дозволяють не тільки покращити стан навколишнього природного середовища, а й отримувати додаткові кошти та сировину з переробки відходів. У ряді країн ЄС – Німеччини, Бельгії, Швеції, Нідерландах, Австрії та Данії – відсоток відходів, які направляють на звалища, знаходиться в межах 1-2%; при цьому 35-50% відходів тим чи іншим чином спалюється і 50-60% – рецикулюється і компостується. У всіх цих країнах полігонне поховання відходів без попередньої обробки законодавчо заборонено» [17].

Таким чином, діяльність ТГ щодо поводження з відходами є складним, багаторівневим процесом, який вимагає системності, наукового підходу та модернізації управлінських рішень. Її зміст включає планування, інфраструктурний розвиток, операційну діяльність, контроль, фінансову та комунікаційну складові. Ключовими завданнями громад є забезпечення екологічної безпеки, розвиток інфраструктури, підвищення рівня сортування, запобігання утворенню відходів, рекультивація сміттєзвалищ та формування екологічної свідомості населення тощо.

Комплексна реалізація зазначених завдань дозволяє підвищити якість життя мешканців, зменшити навантаження на довкілля та сприяти переходу громади до моделі сталого і циркулярного розвитку.

1.2. Механізми управління поводженням з відходами в територіальній громаді

У контексті реформи децентралізації, євроінтеграційного курсу України та впровадження принципів циркулярної економіки громади отримали значно ширші повноваження й відповідальність за організацію системи управління відходами. Це актуалізує необхідність створення ефективних механізмів управління, які забезпечують виконання вимог законодавства, застосування сучасних технологій, участь громадськості та фінансову сталість системи.

Механізми управління поводженням з відходами охоплюють комплекс правових, організаційних, економічних, технологічних та комунікаційних інструментів, які взаємодіють на різних рівнях (від стратегічного планування до операційної діяльності). Вони визначають зміст та логіку рішень, порядок реалізації функцій, розподіл повноважень, відповідальність та інструменти контролю. Їх ґрунтовне опрацювання і адекватне застосування дозволяє створити сучасну, екологічно безпечну, економічно ефективну та соціально відповідальну систему управління відходами у ТГ.

Концептуальні засади функціонування механізмів управління поводженням з відходами формують: європейська ієрархія поводження з відходами як орієнтир у реалізації місцевої політики та правові засади управління відходами на територіальному рівні.

Ієрархія поводження з відходами, передбачена Директивою 2008/98/ЄС [37], виглядає наступним чином (рис. 1.1).

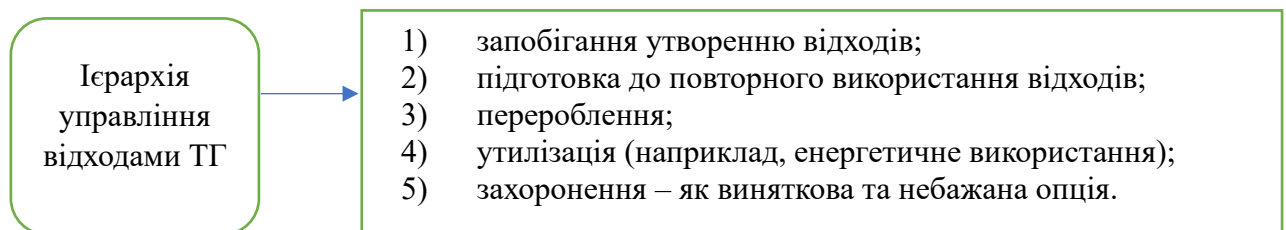

Рис. 1.1. Ієрархія управління відходами ТГ

Примітка. Сформовано на основі джерела [37]

Ця логіка задає стратегічні пріоритети для громад, а саме: мінімізувати утворення відходів та максимально включати їх у вторинний ресурсний обіг.

Правові засади управління відходами на місцевому рівні формують законодавчі і підзаконні акти [27; 28; 34; 37] та ін.

Так, стаття 26 Закону України «Про управління відходами» [28] регламентує повноваження ОМС у сфері управління відходами, розділяючи їх на повноваження сільських, селищних, міських рад та виконавчих органів відповідних рад (рис. 1.2).

До виключної компетенції сільських, селищних, міських рад відносяться:

- вирішення на пленарних засіданнях питання надання відповідно до законодавства згоди на розміщення на території села, селища, міста нових об'єктів, у тому числі місць чи об'єктів для управління відходами, сфера екологічного впливу діяльності яких згідно з діючими нормативами включає відповідну територію;
- вирішення питань управління небезпечними відходами у складі побутових відходів відповідно до законодавства;
- затвердження місцевих планів управління відходами;
- визначення адміністратора послуги з управління побутовими відходами

Рис. 1.2. Питання щодо управління відходами, які належать до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад

Примітка. Сформовано на основі джерела [28]

Діюче законодавство ([26; 28]) визначає повноваження ОМС щодо управління відходами, які можна розподілити за напрямками їх реалізації (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Повноваження ОМС щодо управління відходами, розподілені за напрямками їх реалізації

№ з/п	Напрями реалізації повноважень
1	2
1	- в сфері організації управління відходами (організація управління побутовими відходами, відходами будівництва та знесення; вирішення питань управління небезпечними відходами у складі побутових; забезпечення ліквідації несанкціонованих сміттєзвалищ у межах населених пунктів; передача відходів, власник яких не встановлений у сфері управління відходами для їх оброблення);
2	- в сфері планування управління відходами (участь у розробленні та реалізації регіональних планів управління відходами; розроблення, затвердження та реалізація місцевих планів управління відходами);
3	- в сфері організації та регулювання послуги управління побутовими відходами (визначення адміністратора послуги з управління побутовими відходами; визначення у встановленому порядку суб'єктів господарювання, які здійснюють збирання, перевезення, відновлення та видалення побутових відходів; затвердження інвестиційних програм суб'єктів господарювання у сфері управління побутовими відходами; запровадження роздільного збирання побутових відходів та забезпечення виконання цільових показників щодо підготовки для повторного використання

1	2
3	та рециклінгу побутових відходів; визначення одиниці вимірювання обсягу наданої послуги з управління побутовими відходами; затвердження норм надання послуги з управління побутовими відходами; встановлення тарифів на послугу з управління побутовими відходами, а також тарифів на збирання, перевезення, відновлення, видалення побутових відходів окремо за видами побутових відходів (змішані, великогабаритні, ремонтні, небезпечні); укладення договорів з організаціями розширеної відповідальності виробників щодо запровадження приймання та роздільного збирання певних видів побутових відходів);
4	- в сфері вирішення питань щодо об'єктів управління відходами (вирішення питань щодо розміщення на території відповідних територіальних громад об'єктів оброблення відходів; надання згоди на розміщення на території села, селища, міста нових об'єктів для управління відходами; створення та організація роботи пунктів роздільного збирання побутових відходів);
5	- в сфері моніторингу, контролю та інформування (здійснення контролю за діяльністю суб'єктів господарювання у сфері управління побутовими відходами; здійснення контролю за додержанням юридичними та фізичними особами вимог у сфері управління відходами; здійснення моніторингу стану виконання місцевих програм у сфері управління побутовими відходами; надання інформації, проведення роз'яснювальної та просвітницької роботи серед населення.

Примітка. Сформовано на основі джерела [26; 28]

Для виконання повноважень ОМС щодо управління відходами використовується множина механізмів.

Організаційно-інституційні механізми управління відходами спрямовані на формування організаційної структури управління відходами в ТГ, яка включає:

- виконавчий комітет / департамент ЖКГ;
- спеціалізований підрозділ екологічної політики;
- комунальні підприємства (оператори поводження з відходами);
- приватних перевізників;
- органи контролю та інспекції;
- консультативні ради при ОМС;
- заклади освіти, ОСББ, бізнес-структури.

Чіткий розподіл повноважень між цими елементами організаційної структури забезпечує узгодженість дій, прозорість і контроль.

Інституційний механізм представляє множина інструментів, до яких належать:

- затвердження місцевих програм поводження з відходами;
- паспортизація місць утворення та накопичення відходів;
- створення електронних реєстрів відходів;
- укладання договорів з операторами;
- впровадження муніципальної системи екомоніторингу;
- створення міжмуніципальних кластерів (спільні полігони, сортувальні станції).

Функціонально-технологічні механізми управління відходами охоплюють:

1) інфраструктуру поводження з різними видами відходів. Інфраструктурні механізми – це матеріальна база системи управління відходами. До них належать:

- платформи для контейнерів;
- системи роздільного збирання;
- контейнери для скла, ПЕТ, паперу, металу;
- мобільні пункти збору небезпечних відходів;
- компостувальні станції;
- сортувальні лінії;
- станції перевантаження;
- сучасні полігони з дотриманням вимог екобезпеки;
- системи відеоспостереження на сміттєвих майданчиках.

Наявність такої інфраструктури визначає можливість громад дотримуватися європейських стандартів.

2) системи збирання, перевезення та сортування відходів, які передбачають:

- диференційовані графіки вивезення;
- GPS-контроль транспорту;
- автоматизований облік обсягів відходів;
- електронні журнали перевезення;
- встановлення RFID-міток на контейнери з відходами;

- смарт-системи розпізнавання заповненості контейнерів.

Такі системи і технології дозволяють оптимізувати маршрути, зменшувати витрати та запобігати перевантаженню майданчиків.

3) механізми оброблення та перероблення відходів. Сюди належать:

- сортування ТПВ;
- подрібнення;
- пресування;
- компостування органічних відходів;
- перероблення вторсировини;
- утилізація небезпечних відходів;
- використання відходів для виробництва енергії.

Громади, що впроваджують компостування, можуть скоротити обсяг захоронення на 30–50%.

Економічні механізми управління поведінням з відходами в ТГ спрямовані на:

1) формування тарифної політики. Тариф є ключовим економічним інструментом. Принципами його формування є:

- прозорість;
- економічна обґрунтованість;
- стимулювання до сортування відходів;
- можливість диференціації для ОСББ, бізнесу, приватних домогосподарств.

У ЄС активно застосовується механізм pay-as-you-throw («плати за те, що викидаєш»), який зменшує утворення відходів на 20–40%;

2) запровадження й застосування економічних стимулів. Так, наприклад, громада може вводити:

- знижені тарифи при сортуванні;
- бонусні програми для домогосподарств;
- гранти на компостери;
- пільги для бізнесу, який впроваджує циркулярні технології;

- доходи від продажу вторсировини;

3) залучення інвестицій та грантів. Такі механізми охоплюють:

- державні та обласні субвенції;
- програми ЄС (LIFE, Horizon, Cohesion Policy);
- міжнародну технічну допомогу (GIZ, USAID, UNDP);
- приватні інвестиції в сортувальні станції та мережі збору.

Контрольно-наглядові механізми є важливою частиною механізму управління відходами територіальних громад. Вони включають:

1) екологічний моніторинг і контроль, серед яких:

- моніторинг полігонів;
- контроль за нелегальними сміттєзвалищами;
- перевірки перевізників;
- ведення місцевого реєстру відходів;
- здійснення фото- та відеофіксації порушень;

2) інспекційні механізми, інструментами яких є:

- місцеві інспектори з благоустрою;
- автоматичні системи штрафів;
- громадські інспектори;
- муніципальні мобільні групи реагування;

3) систему відповідальності в рамках якої застосовуються:

- адміністративні штрафи;
- компенсація збитків;
- санкції для перевізників;
- правові наслідки для порушників благоустрою.

Інформаційно-комунікаційні механізми охоплюють:

1) екопросвіту населення. Громада впроваджує:

- кампанії зі сортування;
- шкільні програми «Zero waste»;
- інтерактивні тренінги;
- роботу зі ЗМІ;

- мобільні додатки для сортування;
- 2) участь громадськості. Ці механізми включають:
 - громадські слухання;
 - електронні петиції;
 - конкурси екологічних ініціатив;
 - партиципативні бюджети на реалізацію екологічних проєктів;
- 3) цифрові інструменти, які представлені:
 - онлайн-мапами контейнерних майданчиків;
 - чат-ботами для скарг;
 - системою онлайн-заявок;
 - електронними даними про морфологію відходів.

Таким чином, механізми управління поводженням з відходами в ТГ є багаторівневою системою, що охоплює правові, організаційні, інституційні, технологічні, фінансові, контрольні та комунікаційні складові. Їх комплексне застосування забезпечує: екологічну безпеку, скорочення обсягів захоронення відходів, розвиток циркулярної економіки, підвищення рівня свідомості населення та зміцнення управлінської спроможності громади. Результативність такого управління залежить від поєднання стратегічного планування, сучасної інфраструктури, економічних стимулів, цифрових рішень та активної участі громадян. Усе це формує основу стійкого, відповідального та інноваційного розвитку громади.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЧИННОЇ ПРАКТИКИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В ЗБАРАЗЬКІЙ МІСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

2.1. Аналіз організаційно-функціональних основ управління поведженням з відходами в Збаразькій міській територіальній громаді

Досліджуваною ТГ є Збаразька міська територіальна громада, яка утворена в грудні 2020 року шляхом приєднання 21 сільської ради та двох ТГ до міської ради. У склад громади входить місто Збараж і 53 села.

Організаційно-функціональні основи управління поведженням з відходами в Збаразькій міській територіальній громаді – це сукупність структурних елементів, повноважень, управлінських функцій, регуляторних процедур та організаційних взаємозв'язків, які забезпечують планування, координацію, виконання та контроль процесів поведження з відходами на території Збаразької міської громади.

Такі організаційно-функціональні основи управління включають:

1. Організаційну структуру управління (міська рада, виконавчий комітет; профільні підрозділи (щодо управління відходами); комунальні підприємства, що здійснюють збирання та вивезення відходів; взаємодія з приватними перевізниками та операторами).

2. Функціональні повноваження, які охоплюють:

- розроблення та реалізацію місцевої політики у сфері відходів;
- організація інфраструктури (контейнери, майданчики, маршрути, полігони, сортування);
- встановлення тарифів і укладання договорів;
- контроль за дотриманням правил благоустрою та екологічного законодавства;
- робота зі зверненнями громадян;
- моніторинг та звітність.

3. Регуляторно-правове забезпечення (рішення міської ради, правила благоустрою, місцеві програми; виконання законів України та вимог

Національного плану управління відходами; розробка місцевих нормативів щодо роздільного збирання, вивезення та накопичення відходів).

4. Інституційні та управлінські процедури (розподіл відповідальності між структурними підрозділами; взаємодія з комунальними службами; участь населення через петиції, звернення, громадські слухання; інформаційно-просвітницька діяльність).

Організаційно-функціональні основи управління поводженням з відходами в Збараській громаді – це системно побудований комплекс органів, повноважень, процедур та інструментів, що забезпечують ефективно, безпечно та законодавчо врегульоване поводження з відходами на території громади.

На території Тернопільської області територіальними органами виконавчої влади у сфері управління відходами є Управління екології та природних ресурсів Тернопільської обласної військової адміністрації та Державна екологічна інспекція у Тернопільській області.

На рівні ТГ управління поводженням з відходами здійснює Збараська міська рада.

З інформації офіційного сайту досліджуваного ОМС видно, що він має типову структуру: міський голова, виконавчий комітет, радні комісії, структурні елементи-управління, серед яких є підрозділ – Управління відходами. Це свідчить, що те, що здійснення політики щодо управління відходами й відповідальність за це закріплені за ОМС.

Як видно із сайту ОМС одним із його Управлінь є управління відходами. Однак на сайті не виявлено детального положення про Управління відходами, індикаторів виконання або окремої програми поводження з відходами. Це вказує на недостатній рівень публічності ОМС.

Щодо управлінських дій, то у закладці «Управління відходами» на сайті досліджуваного ОМС розміщена інформація рис. 2.1.

Результативність управління відходами ТГ залежить від розподілу повноважень між міською радою, виконавчим комітетом, комунальними підприємствами, мешканцями і бізнес-структурами. У контексті цього

зазначимо, що на сайті міськради є реєстр регуляторних актів, документи, проекти рішень, що утворює правовий супровід діяльності щодо такого управління.

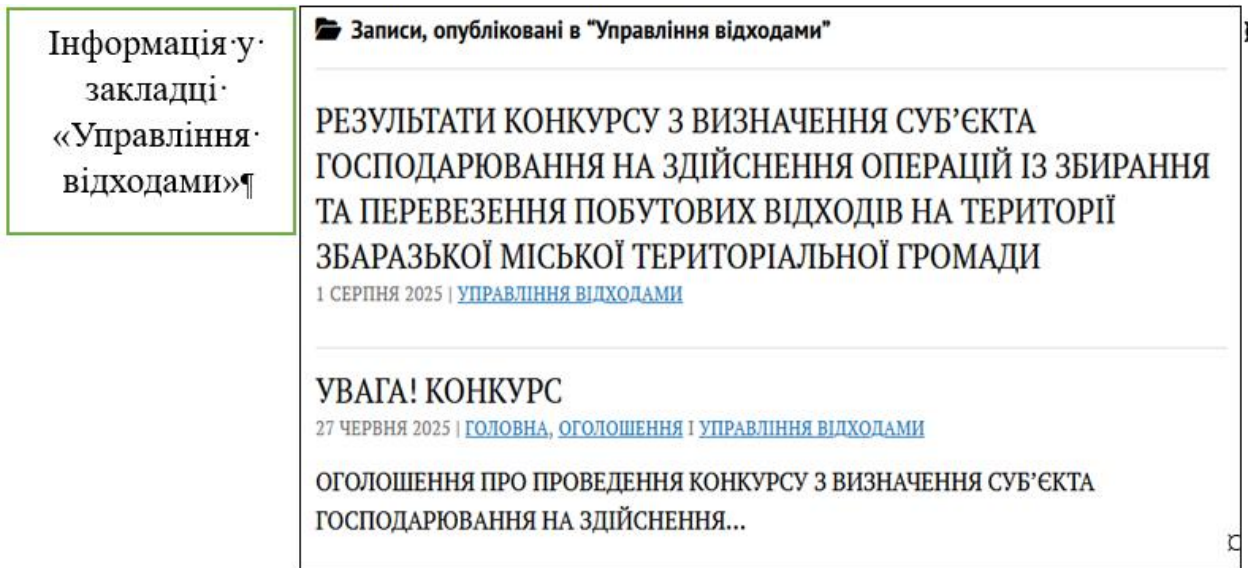

Рис. 2.1. Інформація, розміщена у закладці «Управління відходами» на сайті Збараської міської ради

Примітка. Сформовано за [8]

Функціональні напрями діяльності Збараської міської ради щодо управління поводженням з відходами включають:

1) функції планування та інфраструктурного забезпечення. Так, наявність Управління відходами створює передумови для планування: інвентаризації місць утворення відходів, розробки графіків вивезення, встановлення контейнерних майданчиків. Однак на сайті відсутній публічно доступний місцевий план або карта системи поводження з відходами із зазначенням майданчиків, перевізників, потужностей. Це послаблює функціональну діяльність щодо поводження з відходами і управління нею.

Водночас, на сайті ради розміщено проект її рішення №120 «Про затвердження Програми управління відходами в Збараській міській територіальній громаді на 2026-2029 роки» (рис. 2.2).

<p>Проект рішення міської ради № 120</p>	<p>Керуючись статтями 26, 59 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”, Законом України “Про управління відходами”, статті 6 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”, Закону України “Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року”, клопотання управління регіонального розвитку міської ради, враховуючи позитивні висновки управління економіки та залучення інвестицій міської ради та фінансового управління міської ради, висновки та рекомендації постійної комісії міської ради з питань з питань бюджету, економіки, соціально-економічного розвитку та комунальної власності, з метою зменшення негативного впливу побутових відходів на навколишнє природне середовище та здоров’я людини шляхом реформування сфери управління побутовими відходами, створення умов для надання високоякісних послуг з роздільного збирання, сортування, зберігання, перевезення, перероблення, утилізації, знешкодження та захоронення відходів із застосуванням сучасних методів і технологій, Збараська міська рада</p> <p>ВИРІШИЛА:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Затвердити Програму управління відходами в Збараській міській територіальній громаді на 2026-2029 роки, що додається. 2. Фінансовому управлінні міської ради під час розроблення та затвердження проєктів місцевих бюджетів передбачити у них необхідні кошти для забезпечення виконання Програми. 3. Контроль за виконанням цього рішення покласти на постійну комісію з питань законності, правової політики, регламенту, місцевого самоврядування, підприємництва та прав споживачів.
--	--

Рис. 2.2. Інформація, розміщена на сайті досліджуваного ОМС

Примітка. Сформовано за [8]

Також на офіційному сайті міської ради зазначено, що в Збараській ТГ діє Програма управління побутовими відходами на 2021-2025 роки, в рамках якої здійснюються: розширення територій, які не охоплені послугою з поводження з побутовими відходами; пошук земельної ділянки для будівництва об’єкта поводження з побутовими відходами; впровадження роздільного збирання побутових відходів у населених пунктах громади.

Щодо інфраструктурного супроводу поводження з відходами у досліджуваній ТГ, вкажемо на те, що Збараською міською радою вживаються заходи з пошуку земельної ділянки в межах ТГ з метою відведення її під місце видалення відходів. Відповідно до рішення Збараської міської ради № VIII/20/60 від 23.12.2022 року «Про розроблення детального плану території», такою

територією мала стати земельна ділянка орієнтовною площею 10 га за межами населеного пункту с. Оприлівці для влаштування полігону побутових відходів з подальшим будівництвом сміттесортувальної лінії. Однак, таке рішення не було реалізоване через невдоволеність населення.

Крім того, Збаразька міська рада інтенсивно проводить роботу стосовно стовідсоткового охоплення населення ТГ послугою щодо вивезення відходів. Кількість населення охоплених послугою становить 47%, населених пунктів – 18, що становить лише 30% від всіх населених пунктів громади. Кількість укладених договорів станом на початок третього кварталу 2025 року на збирання та перевезення побутових відходів становить 5573 одиниць, а на початок 2021 року ця цифра становила лише 1868.

У ТГ триває процес запровадження роздільного збирання побутових відходів та забезпечення виконання цільових показників щодо підготовки для повторного використання та рециклінгу побутових відходів. Зокрема, 60 % населених пунктів громади, в тому числі в м. Збараж, охоплені роздільним збиранням побутових відходів (пластик). У м. Збараж також окремо встановлені контейнери для збирання пет-пляшок;

2) організацію збору-перевезення та перероблення відходів (рис. 2.3).

<p>Організація збору і перевезення відходів ТГ</p>	<p>Згідно рішення виконавчого комітету Збаразької міської ради № 230 від 16.08.2024 року “Про затвердження протоколу засідання конкурсної комісії для проведення конкурсу на визначення виконавця послуг з вивезення побутових відходів на території Збаразької міської територіальної громади”, Збаразьке комунальне підприємство по благоустрою “Добробут” визначено переможцем конкурсу на визначення суб’єкта господарювання на здійснення операцій із збирання та перевезення побутових відходів на території Збаразької міської територіальної громади</p>
--	---

Рис. 2.3. Організація збору й перевезення відходів Збаразької ТГ

Примітка. Сформовано за [8]

Особливості перевезення відходів Збаразької ТГ розриває рис. 2.4.

<p>Особливості перевезення відходів</p>	<p>Через відсутність на території Збараської громади об'єкта оброблення відходів, полігону – побутові відходи на договірних умовах перевозяться за межі громади на сміттєзвалище поблизу с. Малашівці Тернопільського району, де працює сортувальна лінія та здійснюється сортування побутових відходів і їх підготовка до повторного використання та рециклінгу (договір № 150125/7 від 15.01.2025 про надання послуг по захороненню твердих побутових відходів між ТОВ “ЕКО-ЛЦДЕР Т” та Збараським міським підприємством по благоустрою “Добробут”, згідно з яким доставка до місця захоронення відходів здійснюється Збараським міським підприємством по благоустрою “Добробут”).</p> <p>Перевезення змішаних побутових відходів на території м. Збараж та в населених пунктах громади проводиться згідно графіку збору побутових відходів, затвердженого рішенням виконавчого комітету Збараської міської ради № 14 від 30.01.2025 року “Про погодження Збараському міському комунальному підприємству по благоустрою “Добробут” графіків збору побутових відходів у м. Збараж у приватному секторі та по населених пунктах Збараської МТГ на 2025 рік”</p>
---	---

Рис. 2.4. Особливості перевезення відходів Збараської ТГ

Примітка. Сформовано за [8]

У рамках організації збору-перевезення відходів ОМС в межах чинного законодавства затверджено норми надання послуг з вивезення побутових відходів на території Збараської міської ТГ на 2023-2027 роки (рішення виконкому Збараської міської ради № 03 від 26.01.2024 року).

Третім функціональним напрямом діяльності Збараської міської ради щодо управління поведінням з відходами є контроль та моніторинг. Результатом їхнього проведення є публічна інформація про результати контролю, статистику утворення/видалення відходів, їх перевізника (КП по благоустрою «Добробут») тощо.

Так, результатом проведення моніторингово-контрольної діяльності є інформація про наявність стихійних сміттєзвалищ у ТГ. Аналіз такої інформації зумовив подальші дії досліджуваного ОМС за напрямками, відображеними на рис. 2.4.

<p>Напрями роботи Збараської міської ради по боротьбі із стихійними сміттєзвалищами</p>	<p>1. У 2024 році КП по благоустрою “Добробут” проведено закупівлю послуги з благоустрою населених пунктів – послуги з упорядкування стихійних сміттєзвалищ на території сіл Збараської міської територіальної громади, а саме: селах Ліски, Максимівка, Грицівці, Шили, Нижчі Лубянки, Вищі Лубянки, Добромірка, Синява. Із загальної площі виявлених несанкціонованих сміттєзвалищ на території громади, що становить 63094 м², ліквідовано – 45718 м².</p> <p>2. У 2025 році на території Збараської міської територіальної громади ліквідовано сміттєзвалища в населених пунктах: с. Доброводи - 750 м², 50 м², с. Решнівка – 180 м², с. Шимківці – 1800 м², с. Нижчі Луб’янки – 200 м², 500 м², с. Карначівка – 45 м², с. Чумалі – 360 м², с. Синява – 346 м², 740 м², с. Шили – 30 м², 40 м², с. Оприлівці – 610 м², 50 м², с. Іванчани – 1880 м², с. Чернихівці – 960 м², с. Мусорівці – 140 м², с. Колодне – 125 м², с. Стрївка – 180 м², с. Новики – 45 м²</p> <p>3. У Збараській громаді діє адміністративна комісія при виконавчому комітеті Збараської міської ради, яка розглядає відповідно до чинного законодавства і справи про адміністративні правопорушення щодо порушення вимог поводження з відходами, що передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення. За період з 2021 рік по 2025 рік складено 536 протоколів про адміністративні правопорушення, в тому числі за неукладення договору про надання послуг на вивезення відходів 363</p>
---	---

Рис. 2.4. Напрями роботи Збараської міської ради по боротьбі із стихійними сміттєзвалищами

Примітка. Сформовано за інформацією Збараської міської ради

Четвертим функціональним напрямом діяльності Збараської міської ради щодо управління поводженням з відходами є інформаційно-комунікаційна діяльність.

Сайт Збараської ТГ [8] має розділ «Повідомлення», «Е-звернення», «Доступ до публічної інформації». Це створює канал комунікації з мешканцями, але в частині поводження з відходами інформація, розміщена на сайті, дуже незначна. Водночас, на території громади періодично виникають стихійні звалища відходів, особливо це спостерігається у населених пунктах, які ще не охоплені послугою збирання та перевезення побутових відходів. Вирішується ця проблема завдяки поєднанню кількох інструментів: роз’яснювальної роботи з населенням, ліквідації несанкціонованих

сміттєзвалищ, притягнення до цивільної, адміністративної чи кримінальної відповідальності осіб, які є учасниками виникнення таких об'єктів.

Інші напрями інформаційно-комунікаційної діяльності Збараської міської ради щодо управління поведженням з відходами ілюструє рис. 2.5.

<p>Напрями інформаційно-комунікаційної діяльності</p>	<p>1. З метою запобігання повторному утворенню стихійних сміттєзвалищ на території громади в місцях, де раніше були зафіксовані такі порушення, встановлено інформаційні таблички, на яких розміщено інформацію про заборону вивезення сміття. Встановлення таких табличок є частиною комплексу заходів, що здійснюються громадою у напрямі підвищення рівня екологічної свідомості населення та недопущення засмічення території.</p> <p>2. Складаються протоколи про адміністративні правопорушення на осіб, які здійснюють викидання сміття у невідведених для цього місцях.</p> <p>3. Збараською міською радою спільно із Збараським міським комунальним підприємством по благоустрою “Добробут” постійно проводиться роз'яснювальна робота, в тому числі через офіційні сайти, інтернет ресурси міської ради, комунального підприємства, щодо необхідності дотримання правил належного утримання територій населених пунктів громади, належного поведження з побутовими відходами, недопущення утворення несанкціонованих стихійних звалищ тощо. У штаті комунального підприємства є дві посади інспекторів з благоустрою, які здійснюють роботу з інспектування за дотриманням норм і правил у сфері благоустрою населених пунктів, правил благоустрою територій населених пунктів в частині управління відходами</p>
---	--

Рис. 2.5. Напрями інформаційно-комунікаційної діяльності Збараської міської ради щодо управління поведженням з відходами

Примітка. Сформовано за інформацією Збараської міської ради

Аналіз організаційно-функціональних засад управління відходами в досліджуваній ТГ засвідчив, що громада перебуває на етапі становлення цілісної системи поведження з відходами. Ключовим критерієм результативності функціонування організаційно-функціонального механізму є рівень задоволення потреб мешканців у забезпеченні належного санітарного стану територій, чистоти вулиць і громадських просторів, своєчасності та регулярності вивезення відходів, доступності тарифів і можливостей для сортування відходів.

Основні складові механізму, зокрема, функціонування профільного структурного підрозділу, взаємодія з комунальними службами та підрядними організаціями, а також перші кроки у напрямі впровадження сортування уже здійснені. На сьогодні відчутними залишаються проблеми щодо недостатнього рівня інфраструктури для збирання, сортування й утилізації відходів, обмеженого охоплення жителів роздільним збором відходів, а також низької інформованості населення на сайті ТГ щодо важливості екологічно відповідальної поведінки. Додатковим викликом є відсутність системного підходу до фінансування заходів у сфері управління відходами Збараської ТГ.

2.2. Оцінювання механізмів та інструментарію управління поведінням з відходам в Збараській міській територіальній громаді

Система управління відходами у Збараській міській ТГ формується в умовах децентралізації, посилення екологічних вимог та необхідності впровадження європейських підходів до управління. Результативність управління утвореними відходами (див. додаток А) прямо залежить від дієвості механізмів (організаційних, правових, економічних, технологічних, інформаційних) та від того, як громада застосовує відповідні інструменти на практиці.

Оцінювання стану використання цих елементів дозволяє визначити рівень інституційної спроможності громади, виявити її сильні сторони та проблемні аспекти, а також окреслити напрями модернізації управління відходами у ній.

Оцінюючи організаційні механізми в частині наявності інституційної структури та розподілу повноважень, зазначимо, що у структурі Збараської міської ради наявний профільний підрозділ (Управління відходами), який координує питання поводження з відходами. Це свідчить про формалізовану організаційну основу. Разом з тим, діяльність щодо управління відходами у ТГ є об'єктом управлінського впливу з боку інших підрозділів міської ради. У цьому контексті слід вказати на:

- дещо фрагментарний розподіл повноважень;

- недостатньо докладну регламентацію функцій щодо управління відходами;

- недосконалість системи взаємодії між виконавчим комітетом ради, КП «Добробут», старостинськими округами та підрядниками.

Це знижує узгодженість управлінських процесів та ускладнює впровадження інноваційних практик управління відходами.

Оцінювання наявності місцевих програм та стратегічних документів як інструментів управління поводженням з відходами показало, що Збаразька ТГ активно розробляє плани та програми розвитку (рис. 2.6).

Програма управління побутовими відходами в Збаразькій територіальній громаді на 2021-2025 роки

Програма прийнята з метою зменшення негативного впливу побутових відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини шляхом створення умов для надання високоякісних послуг з поводження з побутовими відходами із застосуванням сучасних методів і технологій та реалізації її напрямів діяльності та заходів в основному за рахунок коштів місцевого бюджету. Загальний обсяг фінансових ресурсів, необхідних для реалізації цієї програми, складає 42556,0 тис. гривень, в тому числі коштів місцевого бюджету 25056,0 тис. гривень та 17,5 млн. грн. коштів інших джерел, та передбачає такі основні заходи як:

- технічний розвиток сфери поводження з побутовими відходами (розробка схеми санітарного очищення населених пунктів територіальної громади, розширення територій, які охоплені послугою з поводження з побутовими відходами);

- покращення матеріально-технічної бази комунальних підприємств (придбання контейнерів для змішаних побутових відходів у кількості 530 штук, придбання трьох сміттєвозів);

- будівництво об'єкта приймання, переробки та утилізації побутових відходів (пошук земельної ділянки для будівництва об'єкта поводження з побутовими відходами та оформлення на неї правовстановлюючих документів, будівництво об'єкта поводження з побутовими відходами);

- очищення територій від несанкціонованих стихійних сміттєзвалищ та заліснення земельних ділянок під ними (проведення рекультивациі комунального сміттєзвалища у селі Старий Збараж (в тому числі виготовлення проектно-кошторисної документації), проведення рекультивациі сільських несанкціонованих сміттєзвалищ (в тому числі виготовлення проектно-кошторисної документації), заліснення рекультивованих земельних ділянок);

- розширення простору використання побутових відходів як вторинної сировини (створення 1 пункту для приймання вторинної сировини, впровадження роздільного збирання побутових відходів у населених пунктах ТГ: спорудження 40 майданчиків, павільйонів для роздільного збирання; придбання 948 контейнерів для роздільного збирання)

Рис. 2.6. Інформація про Програму управління побутовими відходами в Збаразькій територіальній громаді на 2021-2025 роки як інструмент управління

Примітка. Сформовано за інформацією досліджуваного ОМС

Загалом на виконання заходів Програми було виділено 2838,08 тис. грн. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Фінансові ресурси, виділені на Програму управління побутовими відходами в Збараській територіальній громаді на 2021-2025 роки

№ з/п	Фінансові ресурси
1	2
1	У 2021 році – 685,764 тис. грн. для проведення рекультивациі сільських несанкціонованих сміттєзвалищ.
2	У 2022 році – 49,5 тис. грн. для проведення рекультивациі сільських несанкціонованих сміттєзвалищ та 286,8 тис. грн. для придбання контейнерів для роздільного збирання.
3	У 2023 році – 247,120 тис. грн. для проведення перевезення відходів, підгортання, розгортання (в тому числі під'їзних шляхів), рекультивациі комунального сміттєзвалища у селі Старий Збараж, 99,120 тис. грн. – для розробки схеми санітарного очищення населених пунктів територіальної громади, 391,44 тис. грн. для проведення ліквідації, рекультивациі, підгортання, розгортання, упорядкування сільських несанкціонованих стихійних сміттєзвалищ.
4	У 2024 році – 1078,336 тис. грн, з яких 116,8 тис. грн. для проведення перевезення відходів, підгортання, розгортання (в тому числі під'їзних шляхів), рекультивациі комунального сміттєзвалища у селі Старий Збараж, 961,536 тис. грн. для проведення ліквідації, рекультивациі, підгортання, розгортання, упорядкування сільських несанкціонованих стихійних сміттєзвалищ.
<i>Зважаючи на обмежений фінансовий ресурс (збільшені видатки на забезпечення обороноздатності держави та допомозі Збройними Силами України), Програма управління побутовими відходами в Збараській територіальній громаді на 2021-2025 роки була реалізована лише частково.</i>	

Примітка. Сформовано за інформацією досліджуваного ОМС

У контексті використання програмних інструментів управління відходами слід вказати на те, що необхідним є оприлюднення індикаторів результативності програм та довгострокових цілей щодо сортування, перероблення чи зменшення захоронення відходів. Отже, стратегічне планування у ТГ вимагає вдосконалення.

Аналізуючи правовий механізм управління відходами в Збараській ТГ, можемо зробити висновок, що нормативно-правова база загалом відповідає вимогам чинного законодавства та міжнародних зобов'язань України у сфері охорони довкілля. Разом з тим, на практиці спостерігаються проблеми з

ефективною реалізацією правових норм, зокрема через обмежене фінансування, нестачу спеціалізованої техніки, недостатній рівень екологічної свідомості населення та відсутність чітких механізмів контролю за дотриманням екологічного законодавства.

Крім того, на сайті громади доступні рішення ради, регуляторні акти, правила благоустрою. Це є ознакою прозорості та правової впорядкованості. Проте не вистачає публічно презентованих:

- оновлених правил поводження з відходами;
- механізмів громадського контролю та санкцій.

Адміністративному механізму управління поводженням з відходами ТГ притаманна низка переваг і недоліків.

Для забезпечення екологічної безпеки та підтримання належного екологічного стану в Збараській міській ТГ при її виконавчому комітеті функціонує постійно діюча комісія з питань поводження з безхазяйними відходами. Її діяльність спрямована на виявлення та усунення несанкціонованих стихійних сміттєзвалищ, а також на приведення територій громади до нормативного санітарного стану. Результати її роботи свідчать про поступове покращення ситуації: у 2023 році було ліквідовано 16 нелегальних сміттєзвалищ, а у 2024 році – 9.

Таким чином, адміністративний механізм управління відходами у ТГ включає наявність відповідних організаційних структур та процедур, що забезпечують практичну реалізацію політики у сфері поводження з відходами. До таких структур у Збараській міській раді належать:

- управління регіонального розвитку, яке відповідає за впровадження державної політики у сфері охорони довкілля та раціонального природокористування;

- комунальне підприємство «Збараське МКППОБ «Добробут»», створене міською радою для надання побутово-комунальних послуг, зокрема забезпечення збирання та перевезення побутових відходів. Підприємство організовує надання відповідних послуг і укладає договори з їх споживачами.

Серед недоліків адміністративного механізму відзначимо:

- недостатній кадровий потенціал ТГ у сфері екологічного управління;
- слабкий контроль за діяльністю підрядників та недосконала система моніторингу;
- відсутність ефективної взаємодії між комунальними підприємствами, ОМС та населенням.

Крім того, аналіз стану дотримання вимог державної та регіональної політики показує, що Збаразька громада імплементує вимоги щодо:

- організації збору та вивезення побутових відходів,
- взаємодії з підрядниками та КП «Добробут».

Проте, як показує інформація досліджуваного ОМС і його офіційного сайту:

- не забезпечено повне охоплення домогосподарств договорами (табл. 2.2);

Таблиця 2.2

**Інформація щодо кількості укладених договорів станом на 01.01.2025 р.
та на 01.04.2025 р.**

Станом на 01.01.2025 року			Станом на 01.04.2025 року		
	Кількість договорів	Кількість чоловік		Кількість договорів	Кількість чоловік
м. Збараж	2493	5987	м. Збараж	2817	7660
с. Базаринці	109	236	с. Базаринці	114	239
с. Верняки	36	66	с. Верняки	37	66
с. Вищі Луб'янки	190	436	с. Вищі Луб'янки	193	453
с. Доброводи	347	862	с. Доброводи	362	962
с. Залужжя	265	552	с. Залужжя	271	583
с. Зарубинці	144	289	с. Зарубинці	149	312
с. Іванчани	108	269	с. Іванчани	134	427
с. Кобилля	146	291	с. Кобилля	168	428
с. Ліски	88	181	с. Ліски	95	207
с. Нижчі Луб'янки	289	498	с. Нижчі Луб'янки	292	507
с. Новики	83	174	с. Новики	93	227
с. Старий Збараж	110	202	с. Старий Збараж	120	249
с. Тарасівка	44	100	с. Тарасівка	44	103
с. Чернихівці	305	528	с. Чернихівці	311	567
с. Колодне	91	178	с. Колодне	96	190
			с. Шимківці	31	68
			с.Заруддя	215	437

Примітка. Наведено за інформацією Збаразької ТГ

- немає системи звітності про морфологію та перероблення відходів, як вимагає документ [20].

Економічний механізм відіграє ключову роль у забезпеченні ресурсної спроможності системи управління відходами в Збараській ТГ та формуванні стимулів до екологічно відповідальної поведінки суб'єктів господарювання і населення. Його ефективність визначається рівнем охоплення послугами, відповідністю тарифів фактичним витратам, станом інфраструктури, наявністю фінансових стимулів і рівнем платіжної дисципліни.

Передусім, слід зазначити, що послуга зі збирання та перевезення побутових відходів охоплює менш ніж половину населених пунктів Збараської громади. Це свідчить про суттєвий дефіцит матеріально-технічної бази, зокрема недостатню кількість контейнерів для збору побутових відходів у сільських населених пунктах, а також про потребу в оновленні та розширенні спеціалізованої техніки для здійснення перевезення зібраних відходів.

Крім того, чинний тариф на послуги зі збирання та перевезення побутових відходів не відповідає реальним витратам підприємства. Про це свідчать значні обсяги коштів, які щороку виділяються з місцевого бюджету для покриття додаткових витрат виконавця послуги:

- 2022 рік – 900,0 тис. грн (Програма відшкодування додаткових витрат, рішення № VIII/16/10 від 10.03.2022);
- 2023 рік – 600,0 тис. грн (рішення № VIII/27/16 від 27.10.2023);
- 2025 рік – 602,0 тис. грн (рішення № VIII/37/18 від 27.02.2025).

Це свідчить про системну тарифну незбалансованість та відсутність економічних умов для самофінансування послуги.

Додатковими чинниками низької ефективності економічного механізму управління поводженням з відходами у ТГ є:

- відсутність фінансових стимулів для населення та підприємств щодо зменшення обсягів утворення відходів;
- обмежена участь приватного сектору в переробленні та утилізації;

- недостатні інвестиції в інфраструктуру збору, сортування та перероблення відходів;

- відсутність механізмів підтримки роздільного збору відходів.

Суттєво послаблює фінансову стійкість системи також низький рівень платіжної дисципліни. За даними ОМС прострочена заборгованість за надані послуги має тенденцію до зростання, зокрема:

- 2021 рік – 635,8 тис. грн (населення – 413,9 тис. грн, юридичні особи – 1,8 тис. грн);

- 2022 рік – 625,8 тис. грн (населення – 510,38 тис. грн);

- 2023 рік – 1 543,3 тис. грн (населення – 1 229,0 тис. грн);

- 2024 рік – 2 591,2 тис. грн (населення – 2 049,1 тис. грн).

Зростання заборгованості свідчить про зниження реального фінансового забезпечення системи управління відходами в ТГ та унеможливорює модернізацію послуг.

Окремою проблемою є недостатність фінансування заходів із роздільного збирання побутових відходів. Для повноцінного впровадження такої системи у всіх населених пунктах ТГ необхідно провести морфологічний аналіз відходів, оновити та розширити інфраструктуру, встановити контейнери для різних фракцій (папір, скло, полімери тощо), забезпечити інформаційний супровід та підтримку населення. Ці заходи потрібно реалізувати ще до старту розширеної відповідальності виробника, щоб громада була готова до прийняття нової моделі.

Загалом економічний механізм управління відходами в Збаразькій ТГ потребує комплексного вдосконалення. Наявні проблеми включають низький рівень роздільного збору, обмежене фінансування екологічних програм, недостатню екопросвіту та низьку участь бізнесу у створенні замкнутих циклів поводження з ресурсами.

Водночас, громада має значний потенціал для модернізації системи управління відходами шляхом застосування економічних інструментів стимулювання (знижки, пільги, гранти, принцип «забруднювач платить»), розвитку державно-приватних партнерств у сфері переробки, активізації

інформаційно-просвітницької роботи, а також участі у державних, обласних і міжнародних екологічних проєктах.

Існують недоліки у тарифній політиці ТГ, оскільки хоча тарифи на вивезення відходів у громаді сформовані (табл. 2.3), але модель «плати за те, що викидаєш» не застосовується.

Таблиця 2.3

Тарифи на надання послуг щодо управління поводженням з відходами у Збараській ТГ

Тарифи та фінансування	
Норма надання послуг управління (поводження з) побутовими відходами в одноквартирному будинку на 1 мешканця (номер та дата затвердженого рішення), кг(л)/особу	0,93 кг (4,9 л)/особу на добу (рішення виконавчого комітету Збараської міської ради від 26.01.2023 року № 03 “Про затвердження норм надання послуг з вивезення побутових відходів на території Збараської територіальної громади на 2023-2027 роки”)
Тарифи на послуги управління (поводження з) побутовими відходами (за видами), (номер та дата затвердженого рішення), грн/м ³	245,00 грн. з ПДВ за 1 м ³ (рішення виконавчого комітету Збараської міської ради від 20.07.2022 року № 171 “Про встановлення тарифу на послугу з поводження з побутовими відходами”)

Примітка. Сформовано за інформацією досліджуваного ОМС

Позитивом є те, що рішенням ради затверджено норми надання послуг з вивезення побутових відходів на території громади на 2023-2027 роки (див. додаток Б).

Щодо фінансування екологічних заходів, то як показують результати проведеного аналізу:

- інвестиції в інфраструктуру є обмеженими,
- відсутні цільові фонди чи програми для підтримки сортування,
- не здійснюється дохід від продажу вторсировини (або не фіксується публічно).

Технологічні механізми управління поводженням з відходами у ТГ характеризуються наступним.

У Збараській ТГ наявна базова інфраструктура: контейнерні майданчики, комунальне підприємство з вивезення відходів, місця тимчасового зберігання.

Міською радою подано пропозицію стосовно включення в Регіональний план управління відходами розміщення об'єкта поводження з побутовими відходами (сміттесортувальна лінія, об'єкт компостування органічних побутових відходів для виробництва органічних добрив, місце видалення відходів) на території Збараської міської територіальної громади.

Однак сьогодні:

- бракує контейнерів для роздільного збору;
- немає компостувальних станцій;
- не облаштовано пунктів прийому небезпечних побутових відходів (лампи, батарейки, медикаменти);
- відсутня станція сортування або перевантаження.

Це обмежує можливість переходу до циркулярної моделі економіки.

Щодо впровадження цифрових інструментів, то у громаді немає:

- електронних карт контейнерних майданчиків,
- систем GPS-контролю смітєвозів,
- онлайн-звіту про обсяги утворених у Збараській ТГ відходів,
- чат-бота або електронної платформи для скарг і повідомлень.

Це знижує прозорість та оперативність управління поводженням з відходами в ТГ.

Аналіз застосовуваних інформаційно-комунікаційних механізмів управління показує, що на сайті ТГ публікуються загальні новини та оголошення, однак:

- екопросвітницькі матеріали майже відсутні,
- немає даних щодо проведення системних тренінгів у школах,
- дуже мало інформації щодо взаємодії ОМС з ОСББ та бізнесом.

Це створює бар'єри для формування екологічно відповідальної поведінки у громаді.

Таким чином, проведене оцінювання показує, що механізми та інструменти управління поводженням з відходами у Збараській ТГ в цілому сформовані. Існує базова організаційна й регуляторна основа, але

інфраструктурні, економічні, технологічні та комунікаційні інструменти потребують модернізації. Для переходу до ефективної, прозорої та екологічно сталої системи управління поводженням з відходами необхідні: посилення інституційного супроводу місцевої політики, розвиток інфраструктури управління відходами, застосування цифрових рішень та посилення участі населення.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАКТИКИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ В ЗБАРАЗЬКІЙ МІСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

3.1. Вдосконалення механізмів та інструментарію управління поведженням з відходами в територіальній громаді

Ефективне управління відходами є необхідною умовою екологічної безпеки, якості життя та сталого розвитку територіальних громад. На сучасному етапі реформування системи поводження з відходами в Україні ключове завдання громад – забезпечити перехід від фрагментованих організаційних рішень до комплексного, стратегічно орієнтованого управління відповідно до вимог документу [28]. У цьому контексті вдосконалення механізмів та інструментарію є критично важливим, адже від їхньої якості залежить результативність усієї системи.

На основі аналізу літературних джерел, рекомендацій урядових документів, міжнародної практики виокремимо п'ять ключових напрямів модернізації:

- 1) стратегічне планування;
- 2) впровадження роздільного збирання відходів;
- 3) залучення приватного сектору до управління;
- 4) налагодження міжмуніципальної співпраці;
- 5) просвіта та підвищення екологічної свідомості населення.

У контексті вдосконалення механізму стратегічного планування розроблення та впровадження вимагає місцевий план управління відходами (МПУВ).

Формування системи управління відходами неможливе без стратегічного планування. Місцевий план управління відходами (МПУВ) повинен стати ключовим управлінським документом, який визначає цілі, інструменти, технології та ресурси, необхідні для побудови ефективною та сталою системи поводження з відходами в Збаразькій ТГ.

Згідно з чинним законодавством МПУВ має містити:

- характеристику потоків відходів, їхній обсяг, морфологію, джерела утворення;

- логістику та маршрути транспортування;
- наявні та перспективні об'єкти оброблення;
- технічні та організаційні рішення;
- фінансові механізми реалізації;
- екологічні та соціальні цілі.

Комплексність МПУВ забезпечує узгодженість між нормативними, технологічними та фінансовими інструментами, що робить його центральним елементом удосконалення всієї системи управління поводженням з відходами.

Напрямом удосконалення механізмів та інструментарію управління поводженням з відходами в ТГ є впровадження системи роздільного збирання відходів та популяризація їхнього сортування.

Роздільне збирання відходів є основою сучасної європейської моделі управління. Відповідно до законодавства та методичних матеріалів громади зобов'язані:

- забезпечити збір основних фракцій: папір, пластик, скло, метал, органіка та небезпечні побутові відходи;
- провести морфологічний аналіз відходів;
- збільшити кількість контейнерів для різних фракцій;
- створити пункти роздільного збирання та компостування;
- адаптувати графіки й маршрути сміттєвозів;
- врахувати передумови для появи громадських сортувальних станцій, як тимчасової альтернативи дорогим сортувальним лініям.

Удосконаленню механізмів та інструментарію управління поводженням з відходами в ТГ сприятиме залучення приватного сектору та інвесторів.

Залучення приватного сектору дозволяє:

- отримати доступ до сучасних технологій;
- забезпечити інвестиції у сортувальні та переробні потужності;
- передати частину операцій на аутсорсинг для підвищення ефективності;

- створити конкурентне середовище в сфері надання послуг.

Інвестори та міжнародні організації надають перевагу тим громадам, які мають затверджений МПУВ, адже він забезпечує прогнозованість рішень, чіткі техніко-економічні параметри та підтверджену потребу у фінансуванні.

Міжмуніципальне співробітництво – один із найбільш ефективних інструментів розвитку інфраструктури, особливо у громадах із недостатньою ресурсною базою.

Розвиток міжмуніципальних кооперацій та реалізація міжмуніципальних проєктів дозволяють:

- об'єднати кошти кількох громад;
- спільно будувати сортувальні лінії, полігони, станції компостування;
- створювати спільні комунальні підприємства;
- забезпечувати вищу якість послуг;
- зменшувати вартість обслуговування.

Напрямом удосконалення механізмів та інструментарію управління поводженням з відходами в ТГ є підвищення прозорості, інформованості та екологічної свідомості населення.

Ключові інструменти екопросвіти охоплюють:

- просвітницькі кампанії про правила сортування;
- інфографіку, відео, соціальні мережі;
- шкільні програми з екологічної освіти;
- участь мешканців у створенні громадських сортувальних станцій;
- тренінги для ОСББ, бізнесу, бюджетних установ. Вони є важливими агентами змін, а тому комплексні тренінги для цих груп стають ефективним інструментом екопросвіти (табл. 3.1).

ОСББ відіграють ключову роль у поводженні з побутовими відходами, оскільки саме вони організовують місця для контейнерів, контролюють стан прибудинкових територій, взаємодіють з перевізниками та впливають на поведінку мешканців.

Таблиця 3.1

Мета, зміст і очікувані результати проведення тренінгів

№ з/п	Особливості тренінгів
1	2
1. Тренінги для ОСББ: формування локальних лідерів екологічних змін	
1.1.	Мета тренінгів: навчити голів та активістів ОСББ організовувати роздільне збирання; сформувати навички комунікації та роботи з мешканцями; навчити правильно облаштовувати контейнерні майданчики; інтегрувати практики запобігання утворенню відходів (обмін речами, компостування).
1.2.	Зміст тренінгів: нормативно-правові вимоги щодо поводження з відходами; правила роздільного збору у багатоквартирних будинках; приклади успішних ОСББ України та ЄС; методи мотивації мешканців (стікери, оголошення, конкурси між під'їздами); система збору небезпечних відходів у житлових будинках; цифрові інструменти (чат-боти, групи у Viber/Telegram для контролю чистоти).
1.3.	Очікуваний ефект: підвищення охоплення домогосподарств роздільним збиранням відходів; зменшення кількості стихійних звалищ біля контейнерних майданчиків; формування активних «еколідерів» на рівні будинку.
2. Тренінги для бізнесу: відповідальність, економічні стимули та циркулярні практики	
2.1.	Мета тренінгів: навчити підприємців дотримуватися законодавчих вимог; роз'яснити принципи розширеної відповідальності виробника (РВВ); впровадити інструменти мінімізації відходів у бізнес-процесах.
2.2.	Зміст тренінгів: нові вимоги Закону «Про управління відходами» [28] щодо договорів, звітності, сортування; як оптимізувати витрати на відходи через запобігання їх утворенню; можливості перероблення та повторного використання сировини; як правильно облаштувати місця для сортування у закладах харчування, магазинах, готелях; інструменти «зеленого маркетингу» та ESG-підходів; співпраця з громадами у проєктах ДПП (переробка, компостування).
2.3.	Очікуваний ефект: зменшення кількості змішаних відходів; підвищення частки вторинної сировини, яка повертається у виробництво; залучення бізнесу до інвестиційних екопроєктів; формування культури «екологічної відповідальності виробника».
3. Тренінги для бюджетних установ: формування екологічної поведінки у сфері освіти, медицини та адміністративних послуг	
3.1.	Мета тренінгів: навчити керівників та працівників закладів організовувати роздільний збір; інтегрувати екологічні практики в освітній процес; навчити працівників безпечного поводження з небезпечними побутовими відходами.
3.2.	Зміст тренінгів: правила сортування для установ (папір, пластик, батарейки, медичні відходи); моделі «екошколи» та «зеленої лікарні»; екоуроки, екомарафони, дитячі проєкти; як організувати компостування харчових відходів у школах і садках; цифрові інструменти обліку відходів та контролю якості.
3.3.	Очікуваний ефект: формування екологічних компетентностей у дітей та молоді; зменшення обсягів відходів у школах і лікарнях; перехід установ до екологічного менеджменту; покращення іміджу Збаразької ТГ як «екологічно відповідальної».

Примітка. Сформовано автором

Бізнес є важливим генератором відходів (торговельні підприємства, ФОП, громадське харчування, виробництва), а також ключовим партнером у переробленні вторсировини. Просвітницькі програми для бізнесу повинні бути спрямовані на зменшення кількості утворених відходів і впровадження моделі циркулярної економіки.

Бюджетні установи (школи, лікарні, садочки, адміністративні центри, ЦНАПи) – це простір великого впливу на населення. Вони задають стандарти поведінки та можуть стати прикладом для населення.

Підвищення екологічної свідомості у суб'єктів управління поводження з відходами ТГ сприятиме:

- збільшенню охоплення населення послугами;
- зменшенню кількості стихійних сміттєзвалищ;
- підвищенню рівня оплати послуг;
- формуванню культури повторного використання та ресайклінгу.

Таким чином, удосконалення механізмів та інструментарію управління відходами в Збараській ТГ передбачає системні зміни, що охоплюють:

- стратегічне планування (МПУВ) як ядро управління;
- впровадження повноцінної системи роздільного збирання відходів ТГ;
- залучення бізнесу та інвесторів до створення інфраструктури управління поводженням з відходами;
- розвиток міжмуніципальної кооперації;
- сильну просвітницьку та комунікаційну складову.

Комплексна реалізація цих заходів дозволить громаді перейти до сучасної європейської моделі управління відходами, зменшити негативний вплив на довкілля, забезпечити раціональне використання ресурсів і підвищити якість життя населення.

3.2. Формування ефективної моделі державно-приватного партнерства в питанні поводження з відходами в територіальній громаді

Ефективне управління відходами належить до найскладніших завдань територіальних громад, оскільки його реалізація потребує високих капіталовкладень, сучасних технологій, розвиненої інфраструктури та фахового управління. Обмежені фінансові можливості громад, дефіцит техніки, відсутність переробних потужностей і значні потреби у модернізації роблять самостійне вирішення проблем у сфері відходів практично неможливим. У таких умовах стратегічно важливого значення набуває державно-приватне партнерство (ДПП) як інструмент залучення інвестицій, технологій і управлінської експертизи приватного сектору.

Державно-приватне партнерство (ДПП) розглядається як особлива форма співробітництва державних і місцевих органів влади з приватними суб'єктами, що базується на довгострокових договірних відносинах та спрямована на реалізацію суспільно важливих проєктів.

ДПП передбачає об'єднання ресурсів сторін, розподіл ризиків і відповідальності, а також можливість залучати інвестиції іноземних партнерів та міжнародних фінансових організацій.

ДПП не є одноразовою взаємодією, а довгостроковим стратегічним партнерством, спрямованим на створення або модернізацію екологічної інфраструктури громади. Ключовими перевагами такої моделі є:

1) інвестиційні можливості. Приватний бізнес забезпечує фінансові внески, що дозволяє:

- будувати або модернізувати сортувальні станції;
- закуповувати сміттєвози та компостувальні установки;
- створювати майданчики тимчасового зберігання;
- впроваджувати цифрові рішення (GPS-системи, облік потоків відходів).

2) технологічна експертиза. Приватний сектор привносить:

- передові технології перероблення;
- сучасні методи логістики;

- інновації та технічні рішення.

3) економія бюджетних ресурсів. Розподіл фінансових ризиків зменшує навантаження на місцеві бюджети, дозволяє уникнути накопичення боргів комунальних підприємств та спрямувати бюджетні кошти на пріоритетні потреби.

4) підвищення якості послуг. Об'єднання ресурсів сприяє:

- скороченню обсягів захоронення відходів;
- збільшенню частки перероблених відходів;
- оптимізації маршрутів;
- запровадженню стандартів ЄС у сфері поводження з відходами.

Щодо питання моделей державно-приватного партнерства, придатних для сфери управління поводженням з відходами, то виокремимо наступні з них (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Моделі ДПП, придатні для сфери управління поводженням з відходами

Модель ДПП 1	Коротка характеристика 2	Сфери застосування 3
1. Управлінські контракти	Приватний оператор здійснює управління процесами або об'єктом, але майно залишається у власності громади. Відповідальність за ефективність операцій покладається на приватну сторону.	– управління полігоном; – організація транспортування відходів; – оптимізація роботи комунальних підприємств.
2. Лізингові / орендні договори	Комунальні активи (техніка, обладнання, об'єкти) передаються приватному оператору на умовах оренди або лізингу для здійснення операційної діяльності.	– оренда сміттевозів; – лізинг сортувальних установок; – оренда техніки для перевезення та пресування відходів.
3. Концесії	Приватний партнер будує об'єкт, експлуатує його протягом визначеного періоду, отримує прибуток і сплачує громаді визначену частку доходу або надає послуги.	– будівництво та експлуатація сортувальних ліній; – створення станцій компостування; – будівництво заводів механіко-біологічної переробки.
4. Greenfield Projects	Створення об'єкта або інфраструктури «з нуля», коли на території громади відсутня база для перероблення та сортування. Приватний сектор бере на себе всі інвестиційні витрати.	– будівництво нових полігонів за європейськими стандартами; – створення сучасних екологічних комплексів; – запуск інноваційних переробних підприємств.
5. Модель спільного інвестування (кооперації)	Декілька громад разом із приватними партнерами створюють спільне підприємство або об'єкт. Витрати та прибутки розподілені між усіма учасниками.	– міжмуніципальні полігони; – регіональні сортувальні комплекси; – спільні логістичні центри для збору та оброблення відходів.

Примітка. Сформовано за результатами аналізу наукової літератури

На основі аналізу вітчизняної та міжнародної практики, ефективна модель ДПП у сфері поводження з відходами має включати такі ключові елементи:

По-перше, прозору нормативно-правову базу, яка охоплює: правила взаємодії сторін; чітке визначення відповідальності; вимоги до екологічних стандартів; механізм тарифоутворення; стандартні операційні процедури.

По-друге, фінансово-економічну мотивацію приватного партнера, а саме: доступ до довгострокового ринку (10–30 років); можливість експлуатації об'єктів; частку доходів від перероблення вторсировини; податкові пільги/преференції.

По-третє, інституційні гарантії з боку громади у вигляді: виділення землі; забезпечення доступу до потоків відходів; узгодження інфраструктурних рішень; підтримки комунікаційних кампаній.

По-четверте, публічний контроль і прозорість. Ефективна модель ДПП передбачає: моніторинг діяльності оператора; звітність перед громадою; аудит інвестицій та експлуатаційних витрат; участь громадськості у моніторингу і контролі.

Важливо підкреслити, що успішність впровадження державно-приватного партнерства значною мірою залежить не лише від вибору моделі співробітництва, а й від здатності громади забезпечити належну підготовку інституційного середовища та створити умови, які мінімізують ризики приватного партнера. У сфері поводження з відходами такі ризики зазвичай пов'язані з нестабільністю обсягів відходів, низьким рівнем платіжної дисципліни населення, відсутністю системного обліку потоків вторсировини, неврегульованістю земельних питань або недосконалістю логістики. Тому формування ефективної моделі ДПП має бути комплексним процесом, що охоплює як управлінські, так і економічні, соціальні та екологічні аспекти.

Одним із ключових етапів є попередня аналітична оцінка, що повинна включати: аналіз потоків відходів, визначення морфологічного складу, прогнозування обсягів на перспективу, оцінку потреб у техніці та обладнанні, аналіз земельних ділянок для розміщення об'єктів та визначення потенційних

джерел фінансування. Проведення такої оцінки дозволяє зрозуміти, яка саме модель ДПП (управлінська, концесійна, інвестиційна, коопераційна тощо) буде оптимальною для конкретної громади та запропонувати приватному партнеру реалістичні та привабливі умови співпраці.

Наступним елементом формування ефективної моделі ДПП є розроблення техніко-економічного обґрунтування (ТЕО), яке містить: аналіз технічних рішень, оцінку інвестиційної вартості проєкту, прогноз прибутковості та окупності, аналіз можливих ризиків, моделювання фінансових потоків та визначення пропорцій розподілу прибутку між громадою та приватним партнером. Якісно підготовлене ТЕО є основою для конкурентного відбору інвестора та дозволяє зменшити ймовірність фінансових втрат громади.

Важливою передумовою успішної реалізації ДПП є належне комунікаційне забезпечення, зокрема інформування населення щодо переваг проєкту, можливих змін у тарифній політиці, екологічних переваг створення інфраструктури перероблення та запровадження роздільного збирання. Довіра населення та підтримка місцевої громади мають суттєве значення для стабільності партнерства, особливо у випадках, коли необхідним є розміщення нових об'єктів (сортувальні станції, компостувальні майданчики, пункти збору небезпечних відходів), що інколи викликає суспільний опір.

Крім того, ефективна модель ДПП у сфері поводження з відходами передбачає створення системи довгострокового моніторингу та контролю, які включають:

- проведення регулярних аудитів діяльності приватного партнера;
- аналіз показників ефективності (KPI) – обсягів зібраних, відсортованих та перероблених відходів;
- контроль дотримання екологічних норм і санітарних вимог;
- моніторинг динаміки тарифів та якості наданих послуг;
- перевірку виконання приватним партнером інвестиційних зобов'язань.

У цьому контексті важливою є інституційна спроможність громади забезпечувати професійний контроль, адміністрування договорів і ведення

комунікації з приватним оператором. Недостатність кадрового потенціалу, відсутність фахівців із економіки відходів, екології, технічних стандартів чи юриспруденції може значно ускладнювати реалізацію ДПП. Тому доцільним є створення в структурі Збараської ТГ відповідального підрозділу або призначення менеджера проєктів ДПП.

Водночас розвиток ДПП у сфері поводження з відходами потребує впровадження сучасних цифрових інструментів, що забезпечують прозорість та контрольованість процесів. До таких інструментів належать:

- системи GPS-контролю транспорту та маршрутів вивезення;
- електронні журнали обліку відходів;
- реєстри контейнерних майданчиків;
- мобільні застосунки для населення щодо графіків вивезення та сортування;
- автоматизовані системи моніторингу обсягів відходів на полігонах та станціях сортування.

Запровадження цифрових технологій зменшує корупційні ризики, мінімізує втрати від неврахованих обсягів, підвищує точність планування та забезпечує прозорість взаємовідносин між громадою та приватним партнером.

Окремої уваги потребує формування соціальної складової моделі ДПП, адже залучення приватного бізнесу до сфери поводження з відходами має супроводжуватися інформаційно-просвітницькою діяльністю, участю громадськості у контролі, консультаціями з мешканцями та бізнесом. Це сприяє підвищенню довіри, а також створює сприятливе середовище для впровадження нових практик, таких як роздільне збирання, компостування органіки, повторне використання матеріалів та зменшення кількості змішаних відходів.

Перспективним напрямом розвитку є створення міжмуніципальних партнерств, у межах яких декілька територіальних громад об'єднують ресурси для залучення приватних інвесторів. Такий підхід дозволяє зменшити вартість інфраструктурних об'єктів, підвищити рентабельність інвестиційних проєктів

та оптимізувати логістику збору й транспортування відходів. Міжмуніципальна співпраця є особливо доцільною для малих громад, які самостійно не здатні забезпечити необхідні обсяги відходів або інвестиційну привабливість для приватного сектору.

Загалом формування ефективної моделі державно-приватного партнерства у сфері поводження з відходами в Збаразькій територіальній громаді потребує комплексного підходу, що поєднує інституційну готовність громади, наявність прозорої нормативної бази, інвестиційну привабливість, сучасні технологічні рішення та активну участь громади. Реалізація ДПП у такому форматі дозволить забезпечити сталий розвиток місцевої системи управління відходами, підвищити якість послуг, зменшити негативний вплив на довкілля території та створити основу для переходу громади до принципів циркулярної економіки.

ВИСНОВКИ

1. У ході дослідження встановлено, що діяльність територіальної громади щодо поводження з відходами є багатокомпонентною системою, яка поєднує організаційні, технічні, економічні, контрольні та комунікаційні функції. Її ефективність визначається рівнем розвитку інфраструктури, наявністю стратегічного планування, дієвих механізмів фінансування та екологічного контролю. Громада не лише забезпечує базові послуги зі збору й перевезення відходів, а й формує умови для підвищення екологічної культури населення, зменшення утворення відходів та переходу до моделі циркулярної економіки. Комплексний характер завдань вимагає узгодженості рішень, ресурсного забезпечення та взаємодії всіх стейкхолдерів.

2. Механізми управління поводженням з відходами формують функціональну основу місцевої політики у сфері екологічної безпеки. Вони охоплюють правові, організаційні, економічні, технологічні, контрольні та комунікаційні інструменти, які забезпечують системність і результативність управління. Слабкі місця цих механізмів у громадах зазвичай пов'язані з браком ресурсів, недостатньою цифровізацією, відсутністю комплексних планів управління та обмеженим залученням населення. Розвинений інструментарій механізмів є критичною передумовою для виконання європейських стандартів та переходу до принципів циркулярної економіки.

3. Аналіз організаційно-функціональних основ управління відходами в Збарзькій громаді показав, що у ТГ сформовано базові організаційно-функціональні елементи системи управління відходами, зокрема діяльність профільного структурного підрозділу та комунального підприємства. Разом із тим громада перебуває на етапі становлення цілісної моделі поводження з відходами: інфраструктура розвинена частково, відсутні оприлюднені місцеві плани та інтерактивні карти, а інформаційна відкритість є недостатньою. Наявність ініційованих програм і заходів свідчить про позитивну динаміку, однак для забезпечення належного санітарного стану й екологічної безпеки

необхідне розширення покриття послугами, зміцнення інституційної координації та розвиток інфраструктури.

4. Оцінювання механізмів та інструментарію управління відходами у Збарзькій ТГ вказує на те, що механізми управління відходами в громаді працюють нерівномірно: організаційна структура формально вибудована, але її дієвість стримується обмеженими ресурсами, недостатньою взаємодією підрозділів та слабким контролем. Економічний механізм виявився найбільш проблемним (тарифи не покривають реальних витрат, рівень заборгованості зростає, фінансування інфраструктури є недостатнім). Потребують посилення також технологічні та інформаційні механізми, оскільки: відсутня морфологія відходів, низьким є рівень роздільного збору відходів, нерозвинені цифрові інструменти. Разом з тим, досліджувана територіальна громада демонструє прагнення до модернізації, зокрема через програмні документи, поступове розширення охоплення населення послугами щодо вивезення відходів та активізацію контрольних заходів.

5. Вдосконалення механізмів та інструментарію управління поводженням з відходами в ТГ потребує системного підходу, спрямованого на модернізацію інфраструктури, впровадження інноваційних технологій та оптимізацію тарифної політики. Підвищення дієвості таких механізмів можливе через цифровізацію процесів, впровадження розширеної відповідальності виробника, комплексне оновлення контейнерної мережі та розвиток сортувальних і компостувальних потужностей. Важливими напрямками також є: розвиток екопросвіти, удосконалення моніторингових систем та активізація державної, обласної й міжнародної підтримки. Комплексне поєднання цих заходів здатне забезпечити перехід Збарзької ТГ до екологічно орієнтованої та економічно ефективною моделі управління.

6. Державно-приватне партнерство є стратегічним механізмом залучення фінансових, технологічних та управлінських ресурсів для модернізації системи поводження з відходами. Моделі ДПП створюють можливість для розвитку інфраструктури перероблення відходів, удосконалення логістики,

зменшення навантаження на бюджет та підвищення якості послуг. Ефективність ДПП залежить від прозорості нормативно-правових процедур, економічної мотивації приватного партнера, інституційних гарантій громади та механізмів громадського контролю. Формування такої моделі сприятиме переходу Збарзької ТГ до сучасної європейської системи управління відходами та розвитку циркулярної економіки у ній.

Список використаних джерел

1. Архітектоніка управління збалансованим розвитком національної економіки / кол. монографія за ред. Желюк Т.Л. Тернопіль: Крок, 2017. 337 с.
2. Васильєва Н., Приліпко С., Васильєва О., Шевченко Н. Пріоритетні напрями повоєнного екологічного відновлення як складової сталого розвитку українських територій. 2024. *Науковий вісник: Державне управління*, (1 (15)), 133–145. [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2024-1\(15\)-133-145](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2024-1(15)-133-145)
3. Вірмейчик А., Рубан О. Управління розвитком територій в умовах децентралізації. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 1. С. 7-16.
4. Воробйова Н., Гаврилюк С., Литвинова Т. Деякі аспекти інклюзивного розвитку економіки України. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2023. №1(69) С. 29–37. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-69-29-37>
5. Воронцов С.Б., Бурбела Т.М. Сучасний стан та проблеми формування підходів до забезпечення сталого розвитку України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-07/suchasnyi-stan-zabezpechennya-stalogo-rosvytku-ukrainy.pdf>
6. Екологічна безпека в європейських країнах: методи економічного регулювання й досвід для України: наукова доповідь [В. С. Кравців, П. В. Жук, Ю. І. Стадницький та ін.]; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; [наук. ред. В.С. Кравців]. Львів, 2020. 97 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
7. Європейський зелений курс (European Green Deal): Комісія Європейського Союзу. Комунікація COM(2019) 640 final від 11.12.2019 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52019DC0640>
8. Збаразька міська територіальна громада: офіційний сайт. URL: <https://www.zbarazh-rada.gov.ua/>
9. Кирик Н. Удосконалення механізму поводження з відходами в територіальній громаді як інструменту реалізації місцевої екологічної політики. Збірник тез X Ювілейної науково-практичної конференції студентів та

https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/38539/2/FMZKPNES_2022_Marynenko_N-European_experience_in_191-194.pdf

18. Матвеева О., Шевченко Л., Савостенко Т. Удосконалення підходів щодо поводження з побутовими відходами України у напрямі Європейського зеленого курсу. *Аспекти публічного управління*. 2021. №9(3), 5-12. <https://doi.org/10.15421/152123>

19. Навроцький Р. Л. Досвід країн європейського союзу в сфері безпечного поводження з твердими побутовими відходами. *Економіка та суспільство*. 2016. № 7. С. 621–625. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/7_ukr/105.pdf

20. Національний план управління відходами до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.02.2019 № 117-р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/117-2019-%D1%80>

21. Національний план управління відходами до 2033 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2024 № 1353-р. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1353-2024-%D1%80>

22. Особливості сучасного управління соціально-економічним розвитком територіальних громад: колективна монографія / За наук. ред. д. е. н., проф. Ляхович Г.І. Івано-Франківськ: НАІР, 2023 460 с.

23. Про благоустрій населених пунктів: Закон України від 06.09.2005 № 2807-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15>

24. Про державно-приватне партнерство: Закон України. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://zakon.rada.gov.ua/go/2404-17&ved=2ahUKEwiX--u794iRAxXRBdsEHW6GJ3MQFnoECBkQAQ&usg=AOvVaw2bvNV42p9Jfb1FvrasQTT8>

25. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 09.11.2017 № 2189-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19>

26. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
27. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
28. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 № 2320-IX. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20>
29. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2019. №16. С.70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
30. Про затвердження Методики визначення обсягів утворення та утилізації відходів: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 18.02.2021 № 76. URL: <https://mepr.gov.ua>
31. Про затвердження Порядку ведення реєстру об'єктів утворення, оброблення та утилізації відходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.08.1998 № 1362. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1362-98-%D0%BF>
32. Про затвердження Порядку здійснення контролю за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2000 № 1120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1120-2000-%D0%BF>
33. Про затвердження Правил надання послуг з поводження з побутовими відходами: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.12.2012 № 1173. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1173-2012-%D0%BF>
34. Регіональний план управління відходами Тернопільської області на період до 2030 року. URL: https://ecology.te.gov.ua/media/uploads/%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%B2%D1%96

%D0%B4%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BC%D0%B8_%D0%B2
 _%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%96%D0%BB
 %D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9_%D0%BE%D0%B1
 %D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96_%D0%B4%D1%80%D1%83%
 D0%BA1.pdf

35. Directive (EU) 2018/851 of the European Parliament and of the Council of 30 May 2018 amending Directive 2008/98/EC on waste. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018L0851>

36. Directive (EU) 2019/904 of the European Parliament and of the Council on the reduction of the impact of certain plastic products on the environment. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019L0904>

37. Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives. Official Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0098>

38. European Commission. Circular Economy Action Plan: For a cleaner and more competitive Europe. Brussels : European Commission, 2020. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2020%3A98%3AFIN>

39. European Environment Agency. Municipal waste management in Europe: 2024 review. URL: <https://www.eea.europa.eu>

40. Regulation (EU) № 1357/2014 replacing Annex III to Directive 2008/98/EC on waste. Official Journal of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014R1357>

41. Shkilniak M., Zhovnirchik Y., Kryvokulska N. Organizational component of public service improvement. *Public Administration and Regional Development*. 2024. Vol. 26. P. 1177-1195. URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal/article/view/457/427>